

Rinkimai Rusijoje: ką žada naujas politinis ciklas?

Justinas Pimpė

Valstybės Dūmos rinkimų rezultatų ir proceso apžvalga

Gruodžio 4 d. Rusijoje vyko rinkimai į Valstybės Dūmą. Dėmesys procesams iki rinkimų šalies viduje buvo kaip niekada menkas. Kremlius pasirūpino, kad rinkėjas neturėtų realios alternatyvos dabartinei valdžios partijai, todėl politinė kampanija vyko itin vangiai. Kone vienintelė rinkimų intriga buvo klausimas, kiek pozicijų praras valdžios partija „Vieningoji Rusija“ (prieš pat rinkimus jos reitingas smuko nuo 62 proc. iki 51 proc.).

Rezultatai parodė, kad praradimai didesni, nei tikėtasi. Už valdžios partiją balsavo 49,32 proc. rinkėjų – vadinasi, ji turės 238 mandatus šeštojoje Valstybės Dūmoje. Prieš ketverius metus šie skaičiai atitinkamai buvo 64,3 proc. rinkėjų balsų ir 315 mandatų Valstybės Dūmoje. Turint omeny nustatytus balsavimo pažeidimus ir klastojimo atvejus, realus „Vieningosios Rusijos“ surinktų balsų skaičius galėjo būti dar bent keliais procentais mažesnis. Apžvalgininkai tokį valdžios partijos pasirodymą laiko pralaimėjimu ir gana rimtu signalu Vladimirui Putinui prieš artėjančius šalies prezidento rinkimus, vyksiančius 2012 m. kovą. Pasiūsta žinutė – tiek dabartinis politinis elitas, tiek pats V. Putinas ir jo sukurta „valdžios vertikalė“ praranda legitimumą ir visuomenės paramą. Nesant realios alternatyvos, didelė dalis rusų vis dar palaiko dabartinę valdžią, tačiau tęsiant „stabilumo“ politiką nepasitenkinimas ja tik stiprės.

„Vieningajai Rusijai“ prarandant pozicijas, stiprės opozicijos balsas Valstybės Dūmoje. Komunistų partija, Liberalai demokratai ir „Teisingoji Rusija“ pasidalys apie pusę mandatų. Kita vertus, šios partijos nėra tokia opozicija, kaip ji suprantama Vakaruose. Visos trys partijos daugiau ar mažiau siejamos su Kremliumi ir priklauso nuo jo finansavimo.

Partijos	Gautas balsų skaičius (proc.) 2011 m.	Gautas balsų skaičius (proc.) 2007 m.
„Vieningoji Rusija“	49,32	64,3
Rusijos komunistų partija	19,19	11,57
„Teisingoji Rusija“	13,24	7,74
Liberalų ir demokratų partija	11,67	8,14
„Jabloko“	3,43	1,59
„Rusijos patriotai“	0,97	0,89
„Dešinysis reikalas“	0,6	nedalyvavo
„Agrarinė Rusijos partija“	nedalyvavo	2,3
„Pilietinė jėga“	nedalyvavo	1,05
Dešiniųjų jėgų sąjunga	nedalyvavo	0,96
Socialinio teisingumo partija	nedalyvavo	0,22

Nepriklausomos ir atvirai oponuojančios politinės jėgos (tokios kaip „Jabloko“ ar PARNAS) liko už sisteminės opozicijos, taip pat Valstybės Dūmos borto. Taigi nepaisant tam tikrų pliuralizmo tendencijų, Valstybės Dūmą ir toliau tvirtai

kontroliuos Kremlius. Pateikiame 2011 m. ir 2007 m. vykusių rinkimų į Valstybės Dūmą rezultatus¹.

Palyginti dabartinių rinkimų procesą su prieš tai vykusiais rinkimais, galima būtų išskirti tam tikrų teigiamų aspektų. Pirmiausia Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos stebėtojams pirmą kartą nuo 2004 m. leista atvykti į šalį ir vertinti rinkimų skaidrumą bei demokratiškumą. Taip pat visoms septynioms registruotoms partijoms leista dalyvauti rikimuose. Padaryti ir tam tikri nereikšmingi rinkimų įstatymo pakeitimai, turintys palengvinti politinę konkurenciją mažosioms partijoms.

Kita vertus, šiuos aspektus užgožė gana šiurkštūs pažeidimai ir sistemingos priemonės varžant politinę konkurenciją bei opozicijos veiklą. Liberaliųjų partijų susivienijimą PARNAS, kuriam vadovauja buvęs šalies ministras pirmininkas Borisas Nemcovas, atsisakyta registruoti kaip partiją. Tokiu būdu šiai politinei jėgai uždrausta dalyvauti rinkimuose. Vakarų žiniasklaidoje plačiai nuskambėjo istorija apie Kremliaus veiksmus prieš nepriklausomą organizaciją *Golos* (Balsas), vykdančią rinkimų stebėjimą ir kovojančią už laisvus rinkimus Rusijoje. Rinkimų dieną dėl Kremliaus aplinkos vykdytų kibernetinių atakų neveikė daugelio nepriklausomų žinių portalų, kitų pilietinių organizacijų interneto svetainės.

Protestai – pilietinės visuomenės Rusijoje šauklys?

Savaitgalį po rinkimų dešimtys tūkstančių rusų išėjo į Maskvos gatves. Jie protestavo prieš rinkimų rezultatų klastojimą ir reikalavo surengti naujus rinkimus. Klastojimo atvejų išties būta, nors jie, akivaizdu, nebuvo lemiami. Sociologinių tyrimų kompanijos Public Opinio Foundation atliktos rinkėjų apklausos (*exit poll*) duomenimis, „Vieningoji Rusija“ turėjo gauti 46 proc. balsų (oficialus rezultatas – 49,32 proc.). Vis dėlto po rinkimų vykusias akcijas pirmiausia reikia vertinti ne tiek kaip protestą prieš pažeidimus rinkimų metu, kiek rusų išreikštą nepasitenkinimą V. Putino sistema. Paaiškėjus, kad V. Putinas grįš į šalies prezidento postą, o Dmitrijus Medvedevas greičiausiai taps premjeru, daugelio rusų reakcija buvo „tik ne dar 12 metų“ – tandemo ir valdančiosios partijos parama smarkiai smuko. Dalis visuomenės savo poziciją išreiškė protestuose, gadindami biuletenius, balsuodami už bet ką, tik ne dabartinę valdžią.

Maskvos *Carnegie* centro direktoriaus Dmitrijaus Trenino nuomone, rinkimų rezultatai ir vykę protestai žymi tam tikrus negrįžtamus pokyčius Rusijos visuomenėje. Socialinis kontraktas, veikęs pagal principą „valstybė nesikiša į

---

¹ Rusijos Vyriausiosios rinkimų komisijos duomenys. Prieiga per internetą:

<http://www.vybory.izbirkom.ru/region/region/izbirkom?action=show&root=1&tvd=100100028713304&vrn=100100028713299&region=0&global=1&sub_region=0&prver=0&pronetvd=null&vibid=100100028713304&type=233>.

mūsų gyvenimą, mes nesikišame į valdžios reikalus“, pradeda trūkinėti. Rusijos piliečiai, ypač vidurinė klasė, reikalauja pagarbos pilietinėms teisėms, nepriklausomų teismų, piliečius ginančios policijos, kovoti su biurokratijoje įsikerojusia korupcija ir pan.² Ateityje piliečių išitraukimą į šalies politinį gyvenimą skatins ir tai, kad santykinai mažėjant pajamoms iš išteklių eksporto, vis didesnę biudžeto pajamų proporciją turės sudaryti gyventojų sumokami mokesčiai.

Tiesa, valdžia supranta, kad dabartinis „valdžios vertikalės“ ir petrovalstybės (dujų ir naftos eksporto valstybė) modelis nėra tvarus ilguoju laikotarpiu. Anksčiau ar vėliau objektyvūs ekonominiai, socialiniai, demografiniai iššūkiai privers vykdyti politinę modernizaciją, kuri atvers kelią reformoms ir kitose srityse. D. Trenino nuomone, Rusijos raidos taškas, kai pajudės politinė bei įsibėgės socialinė modernizacija (pastarosios ženklų galima matyti jau dabar), bus esminė prielaida platesnei visos šalies modernizacijai³. Suprantama, šie procesai yra ilgo laikotarpio perspektyva. Galbūt aiškiau jie susiformuos tik kito politinio ciklo metu.

Rusijos politinės ir ekonominės raidos scenarijai

Trumpojo laikotarpio perspektyvoje vykę protestai į politinę šalies areną neatneš jokių reikšmingų permainų. Dauguma Rusijos visuomenės (ypač regionų gyventojai) vis dar palaiko V. Putino „valdomos demokratijos“ modelį. Opozicija lieka silpna ir susiskaldžiusi, šiuo metu nepajėgi pasiūlyti stipraus lyderio, kuris galėtų mesti iššūkį dabartiniam elitui ir inicijuoti permainas.

Kremliaus sutikimas leisti vykti protestams greičiausiai taip pat yra tam tikros strategijos dalis. Valdžiai, visų pirma V. Putinui, – tai galimybė pademonstruoti, kad įsiklausoma į piliečių nuomonę. Kasmečio „telemaratono“ metu gruodžio 15 d. V. Putinas „pripažino“, kad politiniam šalies elitui būtina atsinaujinti. Aiškėja, kad vienu iš „atnaujinimų“ gali tapti buvęs finansų ministras Aleksejus Kudrinas. Šis senas V. Putino bendražygis šių metų rugsėjį pasitraukė iš finansų ministro posto. Oficiali priežastis – nepritarimas D. Medvedevo išlaidų politikai, daugiausia dėl didinamų asignavimų šalies gynybai. Pasitraukęs iš vyriausybės, A. Kudrinas gana aštriai kritikuoja valdžią, pasisako už reformas, liberalizaciją. Gali būti, kad vietoj populiarumą prarandančio ir išsikvėpusio D. Medvedevo naujuoju Rusijos premjeru taps būtent A. Kudrinas.

Vertinant Rusijos politinės ir ekonominės raidos trajektorijas platesniame kontekste, aiškėja trys galimi scenarijai:

---

² Dmitry Trenin, „Duma elections: Expert Analysis“. Prieiga per internetą: <<http://carnegie.ru/publications/?fa=46205>>.

³ Dmitry Trenin, „Post Imperium: A Eurasian Story“. Prieiga per internetą: <<http://carnegie.ru/events/?fa=3376>>.

1. **Status quo – politinė stagnacija.** Tai beveik neišvengiamai lemtų didesnę ar mažesnę autoritarinių tendencijų stiprėjimą. Toks scenarijus, kai žinomas dabartinio Rusijos elito įsitvirtinimas savo pozicijose, stambiojo verslo suaugimas su politika, taip pat gana delikati Kremliaus suformuota „stabdžių ir atsvarų“ sistema, yra įmanomas. Bandymai reformuoti ar keisti dalį sistemos (pavyzdžiui, reformuoti energetikos gigantų „Gazprom“ ir „Rosneft“ valdymą, kovoti su sisteminė korupcija ir pan.) gali nustoti „tepti“ sistemos mechanizmus. Kaip sektųsi išlaikyti *status quo*, priklausys nuo to, kaip Kremlius sugebės bent laikinai neutralizuoti ekonomikoje ir visuomenėje kylančius iššūkius. Tai didele dalimi priklausys nuo energetinių išteklių kainų. Pastarosios bus sunkiai prognozuojamos, o pasaulio ekonomikai ir toliau patiriant sąstingį, tikėtina, kad išteklių kainų dinamika nebus pakankama Kremliaus „stabilumui“ finansuoti. Ilgainiui *status quo* išlaikymas lemtų vis didesnę diržų ir veržlių veržimąsi. Toks scenarijus nėra tvarus ilguoju laikotarpiu, nes jam įgyvendinti nepakaktų išteklių ir politinės valios. Tad politinė stagnacija ir didėjančios autoritarinės tendencijos gali tęstis dar kurį laiką (galbūt iki kitų Valstybės Dūmos rinkimų), bet mažai tikėtina, kad visiškai *status quo* išsilaikys ilgiau.
2. **„Švelni modernizacija“.** Bene tikėtiniausias scenarijus artimiausio politinio ciklo metu. Praėję Valstybės Dūmos rinkimai patvirtino, kad dabartinis politinis aparatas išsikvepia ir praranda pasitikėjimą visuomenės akyse⁴. Ekonominiai sunkumai savo ruožtu vis labiau verčia imtis priemonių modernizuojant šalies ūkį. Norėdamas išlikti kaip legitimus vadovas, V. Putinas turės imtis tam tikrų pokyčių ar bent jau sėkmingai juos imituoti. Tikėtina, kad bus siekiama atnaujinti politinį elitą, įleisti į sistemą daugiau pliuralizmo, suteikti tam tikras pozicijas opozicijai. Kaip pažymi kai kurie Rusijos ekspertai, šios tendencijos matomos jau dabar, po Valstybės Dūmos rinkimų⁵. Ateityje jos turėtų stiprėti. „Vieningosios Rusijos“ pirmininko atsistatydinimas, reaguojant į rinkimų rezultatus, gali būti vertinamas kaip įžanga į platesnio masto pokyčius. Vis dėlto daugiausia „švelnios modernizacijos“ pastangų bus sutelkta ekonomikos ir ūkio srityje. Kadangi esminei šalies modernizacijai būtinas teisės viršenybės principas, ji neįmanoma esant

---

⁴ The Economist: „Russia’s Future: The cracks appear”. Prieiga per internetą: <<http://www.economist.com/node/21541401>>.

⁵ Nikolai Petrov, „An Exciting End to a Dull Election”, *The Moscow Times*. Prieiga per internetą: <<http://www.themoscowtimes.com/opinion/article/an-exciting-end-to-a-dull-election/449304.html>>.

dabartiniam politiniam modeliui. Todėl tikėtini tik techniniai pokyčiai ir tam tikra ekonomikos liberalizacija, įskaitant energetikos sektorių. Svarbus tokios kosmetinės modernizacijos aspektas – mokslo ir technologijų plėtrai skirtos infrastruktūros plėtojimas, tokios kaip Skolkovo slėnis pamaskvėje.

3. „**Perestroika 2**“. Maskvos *Carnegy* centro analitikai neatmeta trečio raidos scenarijaus, nors ir pripažįstama, kad jo tikimybė itin maža. „Perestroika 2“ pasižymėtų tuo, kad vykdomos reformos, nors ir ribotos, išslystų iš Kremliaus kontrolės ir lemtų esamos sistemos žlugimą, kaip atsitiko Michailo Gorbačiovo vykdytos pertvarkos atveju. Šio scenarijaus V. Putinas kaip įmanydamas sieks išvengti ir tai yra viena priežasčių, kodėl apskritai šalinamasi reformų. V. Putinas supranta, kad bandymai keisti kad ir techninius sistemos parametrus gali ją sugriauti⁶. Nors ir mažai tikėtinas, toks scenarijus įmanomas, ypač jei V. Putinas būtų priverstas vykdyti gilesnio pobūdžio reformas smarkiai šoktelėjus visuomenės nepasitenkinimui valdžia, esant nestabilioms energetinių išteklių kainoms ir aštrėjant ekonominėms, demografinėms, kitoms problemoms.

Iššūkiai, su kuriais naujo politinio ciklo metu susidurs Rusija

Kad ir koks būtų artimiausias politinės ir ekonominės raidos scenarijus, „naujoji“ Rusijos valdžia susidurs su milžiniškais iššūkiais ir šali kamuojančiomis problemomis. Kai kurias jų reikėtų panagrinėti plačiau.

Ekonomika. 2009 m. Rusijos bendrasis vidaus produktas (BVP) sumažėjo 7,9 proc. Atsigavimas išlieka gana vangus: 2010-aisiais ir 2011 m. BVP atitinkamai didėjo 3,8 proc. ir 4,1 proc. Augimo perspektyvos nedžiugina, nes jos smarkiai priklauso nuo išorinių veiksnių, kurie nėra palankūs Rusijai: pasaulio ekonomikos stagnacija, euro zonos krizė, nestabilios išteklių kainos. Tęsiasi didelio masto kapitalo pasitraukimas iš šalies. Vien šiais metais užsienio investuotojai iš šalies atitraukė apie 80 mlrd. JAV dolerių. Bankų sektorius išlieka prastai reguliuojamas, o tai gali turėti įtakos kai kurių bankų žlugimui ar poreikiui juos rekapitalizuoti, ypač jei ateityje grėstų ekonomikos krizės⁷. Atsižvelgiant į minėtus veiksnius, Tarptautinis valiutos fondas sumažino kitų metų Rusijos BVP augimo prognozes nuo 4,1 proc. iki 3,5 proc.⁸ Paaštrėjus

---

⁶ James F. Collins et all, „Russia in 2020“. Prieiga per internetą:
<<http://carnegie.ru/events/?fa=3464>>.

⁷ Sergei Aleksashenko, „Russia: Stable but Critical“. Prieiga per internetą:
<<http://www.carnegieendowment.org/2011/07/21/russia-stable-but-critical/419w>>.

⁸ Tarptautinis valiutos fondas, „Statement by IMF Mission to Russia“. Prieiga per internetą:
<<http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2011/pr11454.htm>>.

ekonominėms problemoms, V. Putino administracijai gali tekti imtis taupymo priemonių: karpyti valdžios išlaidas, mažinti neefektyvių ūkio subjektų subsidijavimą, didinti mokesčius ir naikinti jų lengvatas. Daugelis taupymo priemonių būtų socialiai jautrios ir paliestų nemažai šalies gyventojų. Tad tiek rinkimų metu, tiek per ateinančią politinį ciklą šalies politiniame gyvenime dominuos ekonominiai klausimai.

Infrastruktūra ir šalies ūkis. Senstančios infrastruktūros, kurios didžiąją dalį sudaro Sovietų Sąjungos palikimas, klausimas artimiausioje ateityje gali tapti vienu aktualiausių. Šiuo metu pramonės įranga Rusijoje vidutiniškai yra 30 metų senumo. Vakaruose šis rodiklis yra apie 10 metų. Nuo 1995-ųjų iki 2007 m. šalyje nutiesta vos 5 000 km kelių (tai padidino šalies kelių tinklą 0,07 proc.), apie du trečdaliai kelių lieka neasfaltuoti. Geležinkelio bėgių sumažėjo 1 000 km, turėtų būti pakeista apie 40 proc. susidėvėjusių geležinkelio vagonų ir lokomotyvų. Dėl senos įrangos pramonės ir kituose ūkio subjektuose daugėja avarijų, nelaimingų atsitikimų. Investicijos į infrastruktūrą užstringa korupcijos ir biurokratijos gnaužtuose – nutiesti kilometrą kelio Rusijoje kainuoja 12,9 mln. JAV dolerių (Kinijoje – 2,9 mln., Brazilijoje – 3,6 mln. JAV dolerių)⁹. Šalies darbo jėgai trūksta žinių ir išsilavinimo. Visa tai lemia mažėjantį pramonės konkurencingumą, prarandamas potencialus biudžeto pajamų šaltinis. Apie 85 proc. Rusijos eksporto sudaro žaliavos ir kasdienio vartojimo prekės.

Tačiau tai, kas iš tiesų turėtų jaudinti šalies politinį elitą – senstanti naftos ir dujų gavybos infrastruktūra. Esami telkiniai senka, o nauji yra sunkiai prieinamuose šiaurės ir rytų Sibiro regionuose, kur naftos ir dujų gavyba brangesnė. Norėdama patenkinti vidaus ir užsienio energetikos išteklių paklausą, Rusija kasmet turėtų investuoti apie 100 mlrd. JAV dolerių, kad galėtų panaudoti naujus telkinius ir gavybos technologijas. Vieną galimų finansavimo šaltinių – užsienio investicijas – pritraukti bus nelengva dėl nepalankaus investicinio klimato. Šiuo metu Rusijoje užsienio investicijos sudaro apie 22 proc. BVP. Įprasta, kad išsivysčiusiose ekonomikose šis rodiklis siekia 25–30 proc. BVP.

Korupcija ir biurokratija. Viena esminių priežasčių, kodėl stringa infrastruktūros plėtra ir užsienio investicijos – paplitusi korupcija, persmelkusi visus valdžios sluoksnius. *Transparency International* 2011 m. sudarytame korupcijos suvokimo indekse Rusija užima 143 vietą iš 185 tirtų valstybių. D. Medvedevo vertinimu, dėl korumpuotų valdininkų apie 33 mlrd. JAV dolerių kasmet prarandama vykdant valstybinius kontraktus. Norint gauti statybų leidimą Rusijoje, tenka įvykdyti 53 procedūras, kurios trunka 540 dienų¹⁰.

⁹ Encyclopaedia of the Nations, „Russia – Infrastructure, power, and communications“. Prieiga per internetą: <<http://www.nationsencyclopedia.com/economies/Europe/Russia-INFRASTRUCTURE-POWER-AND-COMMUNICATIONS.html>>.

¹⁰ Nezavisimaya Gazeta, „Russia struggles with lengthy construction permit procedures“. Prieiga per internetą: <<http://en.rian.ru/papers/20110513/164006819.html>>.

Daugelis šių procedūrų oficialiai nemokamos, tačiau norėdamas jas įvykdyti, verslas turi duoti kyšių. Dėl šių priežasčių Pasaulio bankas ataskaitoje *Doing Business* Rusija pagal verslo sąlygas yra 123 iš 183 tirtų valstybių.

Svarbu, kad korupcija Rusijoje yra sisteminė – įprasta valdžios sektoriaus gyvenimo dalis. Dėl verslo ir valdžios struktūrų persilieimo, politika tampa privačių interesų tenkinimo įrankiu. Daugelis aukščiausiųjų šalies pareigūnų eina vadovaujamas pareigas valstybės įmonėse. Žemesniuose lygiuose bei regionuose paplitusi reketavimo praktika. Su valdžioje įsitvirtinusiomis verslo grupėmis konkuruojančios įmonės uždaromos dėl neva higienos ar saugumo standartų pažeidimų. Dėl to, kad korupcija yra esamos politinės sistemos dalis, įprastos kovos su korupcija priemonės, pavyzdžiui „vieno langelio“ principas, *e-valdžios* diegimas, procedūrų skaičiaus mažinimas ir pan., negali išspręsti problemos. Norint pasiekti šioje srityje reikšmingų rezultatų, reikia reformuoti politinę sistemą. Nenuostabu, kad iki šiol V. Putinas niekada nerodė ryžto vykdyti šias reformas.

Demografija. Demografinė šalies padėtis yra dar viena rimta grėsmė tiek ekonomikai, tiek Rusijos valstybingumui. Dėl smunkančio gimstamumo mažėja Rusijos gyventojų skaičius, visuomenė sensta. Skaičiuojama, kad išliekant dabartinėms tendencijoms šalies populiacija iki 2050 m. nuo šiuo metu esančių 168 mln. nukris iki 116 mln. Valstybinės statistikos tarnyba *Rosstat* prognozuoja, kad iki 2030 m. Rusijoje bus 9 mln. daugiau pensininkų, kartu darbingo amžiaus žmonių skaičius sumažės 11 mln., o tai gali lemti „demografinius spąstus“ ir ekonomikos lėtėjimą. Bandymai importuoti darbo jėgą iš šalių kaimynių kelia etninių problemų.

Rusijos visuomenės sveikatos rodikliai – vieni prasčiausių pasaulyje. Vidutinė vyrų gyvenimo trukmė – 60 metų, moterų – 72 metai. Dėl užsitęsusių transformacijų visuomenėje juntama įtampa, plinta didelis alkoholizmas, lėtinės bei infekcinės ligos. Į demografines problemas valdžia kol kas tinkamai nereaguoja, tačiau tolesnis problemų sprendimo atidėliojimas gali turėti katastrofinių padarinių.

Apibendrinant reikėtų pažymėti, kad vykę Valstybės Dūmos rinkimai ir kovą numatomi šalies prezidento rinkimai neabejotinai žymi naują politinį laikotarpį Rusijoje. Po dešimtmetį trukusio stabilumo šalyje vyksta pokyčiai, kurie pirmiausia matomi visuomenės socialinėse struktūrose. Stiprėjanti vidurinė klasė, kitos grupės pamažu suvokia save kaip pilietinės visuomenės dalį, kuri nebėra atsiejama nuo valstybės „socialiniu kontraktu“, apatija, individualizmu. Rusai pradeda reikalauti iš valdžios teisingesnio, lygesnio šalies produkto paskirstymo, atsakingų teismų ir policijos, efektyvios sveikatos apsaugos ir švietimo sistemos.

V. Putinas, grįžęs į prezidento postą, ras priešingą situaciją nei 2000 m., kai ekonomika augo, o visuomenės palaikymas buvo pribloškiamas. Šiuo metu Rusijos ekonomika yra praradusi dinamizmą, šalis susiduria su milžiniškais

iššūkiais, kurių sprendimo laikas senka. Vis dėlto svarbiausias veiksnys – krintantis tiek V. Putino, tiek „vertikalės“ modelio visuomenės palaikymas. Norėdamas išlikti valdžioje, V. Putinas turės keistis ir iš naujo tapti lyderiu visuomenės akyse. Kaip jam seksis tai daryti, paaiškės artimiausiu metu. Vienas svarbesnių V. Putino pasirinkto kurso rodiklių jam vėl prezidentaujant bus personalijų skyrimas į esminius valstybės postus.